

Μια αρετολογία για την εποχή μας; Επάνοδος στην Πραγματεία περί αρετών του Vladimir Jankélévitch

Γιάννης Πρελορέντζος

«Μπορούμε, σε τελική ανάλυση, να ζήσουμε χωρίς το δεν-ξέρω-τι, όπως μπορούμε να ζούμε χωρίς φιλοσοφία, χωρίς μουσική, χωρίς χαρά και χωρίς αγάπη. Όχι όμως τόσο καλά»¹

Στο πεδίο της πρωτότυπης φιλοσοφικής δημιουργίας –διότι υπήρξε και εξαιρετικός ιστορικός της φιλοσοφίας–, παράλληλα προς τη μεταφυσική και την αισθητική (με έμφαση, εν προκειμένω, κυρίως στη μουσική δημιουργία), η ηθική αποτέλεσε θεμελιώδες μέλημα του φιλοσοφικού στοχασμού του Vladimir Jankélévitch (1903-1985). Στο σημαντικότερο πόνημά του περί ηθικής, την ογκώδη –τρίτομη στην τελική εκδοχή της– *Πραγματεία περί των αρετών* (1^η έκδοση 1949), ο Γάλλος φιλόσοφος, εκκινεί από τις θεμελιώδεις προκείμενες της φιλοσοφικής του ανθρωπολογίας, τουτέστιν από την αναγνώριση και την ανάγκη αποδοχής της περατότητας του ανθρώπου –αναδεικνύοντας τα βασικά γνωρίσματα ή εκφάνσεις της, κυρίως το «νόμο της διαζευκτικής επιλογής»–, του έγχρονου χαρακτήρα του και της μικτής φύσης μας (οι άνθρωποι είμαστε όντα ψυχοσωματικά, μείγματα στιγμών και μεσοδιαστημάτων, και άγγελοι και κτήνη κ.λπ.). Ο στοχασμός του Jankélévitch για τη σχέση ανάμεσα στο λέγειν, το πράττειν και το είναι προϋποθέτει τις αναλύσεις του περί ελευθερίας, στην οποία ερείδεται όλη η ηθική του φιλοσοφία, και, συνακόλουθα, περί ευθύνης και καταλογισμού. Στο πλαίσιο αυτό εγκύπτει στο βούλεσθαι, με έμφαση σε λεπτότατες αναλύσεις για τη σχέση ανάμεσα στην προαίρεση/πρόθεση, τη βούληση και την επιθυμία. Όλη η σοβαρότητα της ηθικής έγκειται στην αγαθή προαίρεση και στη απόκρουση των κακών προθέσεων.

Ο Jankélévitch υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ούτε μία λέξη που να μην είναι ουσιωδώς ηθική –και, συνακόλουθα, ότι κάθε κρίση μας είναι κατά το μάλλον ή ήττον αξιολογική κρίση– και, αντιτιθέμενος στις αφηρημένες κατασκευές της παραδοσιακής ηθικής, επιδιώκει διαρκώς το συγκεκριμένο, τάση που τον συνδέει με την εποχή του.

Με απaráμιλλη συγγραφική δεινότητα –αληθινός βιρτουόζος της γραφής–, πραγματεύεται τις βασικότερες αρετές, αρχής γενομένης από το σθένος/θάρος (courage), αρετή του αρχινίσματος και της στιγμής, και την πίστη (fidélité), αρετή της συνέχισης, και συνεχίζοντας με την ειλικρίνεια, την ταπεινοφροσύνη, τη μετριοφροσύνη κ.λπ. Όλη του η ηθική όμως κορυφώνεται και συνοψίζεται στην ανάγκη της αγάπης/έρωτα (amour), «πεμπουσίας της ελευθερίας», την οποία συγκρίνει με άλλες μορφές υπέρβασης της φιλαυτίας, όπως η φιλία, η συμπάθεια, η ανεκτικότητα, ο σεβασμός ή η γενναιοφροσύνη, ασκώντας κριτική στα εγωκεντρικά κατάλοιπα παραδοσιακών θεωρήσεων του αλτρουισμού.

Ό,τι σπουδαίο, σε κάθε επίπεδο –γνωσιοθεωρητικό (λ.χ. η ευφυΐα), ηθικό (λ.χ. οι τόσο εύθραυστες ποιότητες, όπως η αθωότητα, η μετριοφροσύνη, η τύψη, η ειρωνεία ή η χάρη) ή αισθητικό (λ.χ. το ύφος στη λογοτεχνία ή όσα μπορεί να εκφράσει η μουσική)–, προϋποθέτει ότι δεν έχουμε επίγνωσή του. Άπαξ και το συνειδητοποιήσουμε, περιπίπτουμε στην αυταρέσκεια.

Η ηθική φιλοσοφία του Jankélévitch, στην οποία ξεχωριστή θέση αποδίδεται στο στοχασμό για τη συγχώρηση, το ασυγχώρητο και το απαράγραπτο, δομείται σε διαρκή –κριτικό και γόνιμο– διάλογο όχι μόνο με τους μείζονες φιλοσόφους και ηθοστοχαστές (moralistes) από την αρχαιότητα μέχρι την εποχή του, αλλά και με τη Βίβλο, τους Πατέρες της Εκκλησίας και τη χριστιανική θεολογία (ορθόδοξη, ρωμαιοκαθολική και προτεσταντική), με τη μεγάλη λογοτεχνία όλων των

¹ Βλ. Vladimir Jankélévitch, *Philosophie première* (1953), Παρίσι, P.U.F., σειρά «Quadrige/Grands textes», 2011, σ. 266.

εποχών (ιδίως με το μυθιστόρημα, προπαντός τα ρωσικά και τα γαλλικά) και με τις τέχνες, πρωτίστως βεβαίως τη μουσική.

Έμφαση δίνεται στο θεμελιώδη ρόλο του μυστηρίου (σε αντιδιαστολή προς τα προβλήματα) –διάκριση που είναι θεμελιώδης στο φιλοσοφικό έργο του Gabriel Marcel– και του παραδόξου στην ηθική φιλοσοφία του Jankélévitch, καθώς και στις εμβριθείς αναλύσεις για το χρόνο και τις συναφείς έννοιες (ιδίως τη στιγμή και το μεσοδιάστημα, αλλά και το γίνεσθαι και τον *καιρό*), χωρίς τις οποίες είναι αδύνατον αυτή να νοηθεί επαρκώς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Στα ελληνικά

- Vladimir Jankélévitch, *Η ειρωνεία*, μτφρ. Μιχάλης Καραχάλιος, Αθήνα, Εκδόσεις Πλέθρον, 1998.
- Vladimir Jankélévitch, *Ηθική φιλοσοφία. Το βάρος της συνείδησης*, μτφρ. Θανάσης Παπαδόπουλος, πρόλογος Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, 2003.
- Vladimir Jankélévitch, *Ο ναζισμός και το είναι***, Αθήνα, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2013.
- Vladimir Jankélévitch, *Πραγματεία περί των αρετών και Κάπου στο ανολοκλήρωτο (Αποσπάσματα)*, εισαγωγή, επιλογή χωρίων, μετάφραση, σημειώσεις: Γιάννης Πρελορέντζος: *Conatus – Journal of Philosophy* 2, no. 2 (2017): 33-46.
- Βλαδίμηρος Ζανκελεβίτς, συνέντευξη στον Christian Delacampagne (επιμ.), Συζητήσεις με φιλοσόφους. Δεκαπέντε χρόνια γαλλικής φιλοσοφίας (1968-1983), μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα, Εκδόσεις Μελάι, 2008, σ. 153-165.

Στα αγγλικά

- Vladimir Jankélévitch, *Henri Bergson*, μετάφραση Nils F. Schott, εισαγωγή και επιμέλεια Nils F. Schott και Alexandre Lefebvre, Duke University Press, 2015, 352 σελίδες [1^η έκδοση στην αγγλική γλώσσα]
- JANKELEVITCH, Vladimir, *The Bad Conscience*, μτφρ. Andrew Kelley, University of Chicago Press, 2015, 179 σελίδες.
- JANKELEVITCH, Vladimir, *Music and the Ineffable*, Princeton University Press, 2003.
- JANKELEVITCH, Vladimir, *Forgiveness*, translated and with an introduction by Andrew Kelley, The University of Chicago Press Books, 2013 (1^η έκδοση 2005), 208 σελίδες.
- JANKELEVITCH, Vladimir, «Should we pardon them?» (1971), μτφρ. Ann Hobart, *Critical Inquiry* 22 (Spring 1966), σ. 552-572 [πρόκειται για αγγλική μετάφραση του φυλλαδίου του Jankélévitch, *Pardonnez ?*, Paris, Editions Le Pavillon, 1971, το οποίο συμπεριελήφθη στο βιβλίο του *L'imprescriptible*, 1986

ΜΕΛΕΤΕΣ

Ελληνικές και ελληνόγλωσσες

- CLEMENT, Catherine, επίμετρο στην ελληνική έκδοση της *Ειρωνείας* του Vladimir Jankélévitch, Αθήνα, Εκδόσεις Πλέθρον, 1998.
- COMTE-SPONVILLE, André, *Μικρή πραγματεία περί μεγάλων αρετών*, Αθήνα, Εκδόσεις Εξάντας, 2002 (μακρά σειρά αναφορών στο έργο του Vladimir Jankélévitch, ιδίως στην τρίτομη *Πραγματεία*

περί αρετών (*Traité des vertus*).

DERRIDA, Jacques, *Συγχωρείν. Το ασυγχώρητο και το απαράγραπτο*, μετάφραση, επίμετρο, σημειώσεις: Βαγγέλης Μπιτσώρης, Αθήνα, Εκδόσεις Angelus Novus, 2017, σ. 45-57 και (στις επισημειώσεις), σ. 168-177.

ΕΣΠΟΖΙΤΟ, Ρομπέρτο, επίμετρο στο Vladimir Jankélévitch, *Ο Ναζισμός και το Είναι*, εισαγωγή Enrica Liciani Petrini, Αθήνα, Εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2013.

ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ, Μιχάλης, «Vladimir Jankélévitch: ειρωνεία και ηθική», στη συλλογή κειμένων του *Ερίδες μεταφιλοσοφίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πλέθρον, σειρά «Θεωρία και κοινωνία», 2001, σ. 87-90.

LISCIANI-PETRINI, E., εισαγωγή, στο Vladimir Jankélévitch, *Ο Ναζισμός και το Είναι*, εισαγωγή Enrica Liciani Petrini, Αθήνα, Εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2013, σ.

ΛΟΪΖΙΔΗ, Νίκη, «Η επιστροφή της ενοχής και της μεταμέλειας», *Το Βήμα*, 13/9/1998.

ΜΠΙΤΣΩΡΗΣ, Βαγγέλης, «Βλαντιμίρ Ζανκελεβίτς. Η συγχώρηση και το απαράγραπτο», στον συλλογικό τόμο *Η συγχώρηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Άρτος Ζωής.

ΜΠΙΤΣΩΡΗΣ, Βαγγέλης, «Η συγχώρηση έναντι της ηθικής, του δικαίου και της πολιτικής»: επίμετρο, στο Jacques Derrida, *Συγχωρείν. Το ασυγχώρητο και το απαράγραπτο*, μετάφραση, επίμετρο, σημειώσεις: Βαγγέλης Μπιτσώρης, Αθήνα, Εκδόσεις Angelus Novus, 2017, σ. 269-272.

ΠΑΠΑΓΙΩΡΓΗΣ, Κωστής, *Τα γελαστά ζώα*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2^η έκδοση, 2004, σ. 160-174.

ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ, Γιάννης, *Φιλοσοφία και λογοτεχνία στη Γαλλία 1930-1960*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, σειρά «δια-ΛΟΓΟΣ Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη», 2016, σ. 74-76.

ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ, Γιάννης, «Ο ρόλος της τυχαιότητας στη θεωρία περί δικαιοσύνης του Vladimir Jankélévitch»: θα δημοσιευθεί το 2021 στα *Πεπραγμένα της Ελληνικής Εταιρείας Δικαιοφιλοσοφικής και Δικαιοϊστορικής Ερεύνης*, τόμ. 7: *Ενέργημα, τυχαιότητα και δίκαιο*. Εισηγήσεις ανακοινωθείσες εις το Διεπιστημονικό Φροντιστήριο 2016/2017 δημοσιευόμενες τη επιμέλεια Ι. Στράγγα κ.ά., Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα/Baden-Baden, Nomos Verlag/Παρίσι-Τορίνο-Βουδαπέστη, L'Harmattan, 2021.

ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ, Γιάννης, «Μια αρετολογία για την εποχή μας; Επάνοδος στην Πραγματεία περί αρετών του Vladimir Jankélévitch»: κείμενο ανακοίνωσης στη «Νύχτα των Ιδεών: Ήθος και Ηθική», Αθήνα, Γαλλικό Ινστιτούτο Ελλάδος, 27 Μαΐου 2016.

ΡΟΖΑΝΗΣ, Στέφανος, «Πρόλογος» στην ελληνική έκδοση του Vladimir Jankélévitch, *Ηθική φιλοσοφία. Το βάρος της συνείδησης*, μτφρ. Θανάσης Παπαδόπουλος, επιμέλεια Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, σειρά «Επιστήμες του Ανθρώπου», 2003, σ. IX-XII.

SCHRIFT, Alan D., *Η γαλλική φιλοσοφία στον 20ο αιώνα. Βασικά θέματα και διανοητές*, μτφρ. Βασίλης Ντζούνης, Αθήνα, Εκδόσεις Πλέθρον, 2016, σ. 140-141 και passim

SCHWAB, Françoise, εισαγωγή στην ελληνική έκδοση του Vladimir Jankélévitch, *Ηθική φιλοσοφία. Το βάρος της συνείδησης*, μτφρ. Θανάσης Παπαδόπουλος, επιμέλεια Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, σειρά «Επιστήμες του Ανθρώπου», 2003, σ. 13-44.

ΤΑΣΗΣ, Θεοφάνης, *Πολιτικές του Βίου*, τόμ. Α': *Η ειρωνεία*, Αθήνα, Εκδόσεις Ευρασία, 2012, σ. 32, 197-200 και ιδ. σ. 201-218: «Όλα έχουν κερδηθεί! Η ειρωνεία στον Vladimir Jankélévitch» και σ. 219-223: «Σωκράτης, το σώμα της ειρωνείας».

ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ, Λίζυ, «Αντιφραστικός λόγος», *Το Βήμα*, Κυριακή 1 Μαρτίου 1998, στ3, σ. 3.